

© 2003 р. **М. І. Козюбра**

Національний університет “Києво-Могилянська Академія”

МІСЦЕ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА В СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

(ДО ПИТАННЯ ПРО ДИСЦИПЛІНАРНИЙ СТАТУС ФІЛОСОФІЇ ПРАВА)

Філософія права має, як відомо, давню і багату історію, хоч сам термін “філософія права” введений в науковий обіг лише два століття тому. За час свого існування вона пройшла досить складний шлях, на якому були періоди як злетів, так і падінь. До останніх слід віднести, зокрема, радянський період її вітчизняної історії, коли активні розробки проблем філософії права, як і її викладання у юридичних навчальних закладах, фактично припинилися. Як самостійна дисципліна вона перестала існувати.

Окремі філософсько-правові проблеми, якщо і продовжували досліджуватися, то виключно з позицій моністичного матеріалістичного світогляду в жорстких рамках марксистсько-ленінської загальної теорії держави і права. Лише в 60-70 тих роках минулого століття з’являються поодинокі спеціальні праці, присвячені як загальним філософським проблемам права, так і філософському осмисленню його окремих сторін – сутності і цінності права, його взаємозв’язків з суспільною свідомістю та її формами тощо.

Після розвалу Союзу РСР, здобуття Україною незалежності, відмови від матеріалістичного монізму і переходу на позиції світоглядно-методологічного плюралізму дослідження філософських проблем права значно активізувалися. З’явилося чимало публікацій, у тому числі монографій з філософсько-правової проблематики, найбільш цікавими з яких є монографії А.А. Козловського, С.І. Максимова, Л.В. Петрової, видано декілька навчальних посібників з філософії права – індивідуальних і колективних, проте її місце в системі суспільствознавства залишається чітко не визначеним.

Перша, і мабуть, найскладніша проблема, яка виникає при намаганні визначити таке місце – це проблема статусу філософії права. Чи є вона самостійною наукою, якщо є, то до яких наук – філософських чи юридичних належить, які її стосунки з суміжними юридичними науками, зокрема із загальною теорією права, історією правових вчень, соціологією права? Ці та інші питання, хоч і мають досить давню історію, проте й нині залишаються дискусійними.

Можна виділити декілька основних підходів до розуміння поняття “філософія права” та її статусу.

Відповідно до першого з них філософія права розглядається як розділ соціальної філософії поряд з такими її розділами як філософія моралі, філософія політики, філософія релігії, філософія культури, філософія науки тощо. Таке розуміння філософії права властиве переважно вітчизняним філософам, які спеціалізуються на дослідженнях філософсько-правової проблематики, хоч серед прихильників цього підходу інколи можна зустріти також юристів, “погляди яких на філософію не виходять за межі її марксистської інтерпретації” [13, с. 14].

При зазначеному підході право розглядається лише як фрагмент соціальної реальності поряд з мораллю, політикою, релігією тощо, що не дозволяє всебічно з’ясувати його природу, зокрема відмінності від названих соціальних явищ.

Розгляд права виключно в контексті соціальної філософії, як показує досвід, призводить до побудови відірваних від реального життя абстрактних схем, які не дають уявлень про глибинну сутність права, інших правових явищ, а нерідко породжують (особливо серед юристів) скептичне ставлення до самої правової філософії.

Другий, нині один з найпоширеніших підходів до розуміння дисциплінарного статусу філософії права – це її розгляд як складової частини, одного з основних напрямів загальної теорії права (поряд з соціологією права, логікою права, порівняльним правознавством), сконцентрованих виключно на вирішенні проблем методології. На відміну від попереднього підходу він властивий переважно правознавцям – спеціалістам в галузі загальної теорії права.

Проте, по-перше, філософія права не зводиться до методології пізнання права, хоч остання складає одне з основних завдань філософії права. Окрім світоглядно-методологічної проблематики вона охоплює систему знань про правову реальність, про що мова йтиме далі.

По-друге, юридична наука, в свою чергу, не обмежується методологією найвищого, світоглядно-філософського рівня, а включає також інші

рівні методології – загальнонауковий, спеціаль-
нонауковий, окремонауковий.

Третій підхід полягає у тому, що філософія права розглядається як складова частина юрис-
пруденції, як "особлива юридична теорія" [13, с. 17] відмінна від юридичної науки. Філософія права, на думку прихильників такого підходу, не може вважатися юридичною наукою, "оскільки філософія і наука являють собою якісно різні типи раціонального мислення про предмет" [13, с. 17]. Якщо метою юридичної науки, як і будь-якої науки, є істина, то мета філософії – це "позиція, певне світоглядне пізнання предмету" [13, с. 34]. Говорити ж про істинність юридичних знань можна лише тоді, коли вони є позаособистісними, поза-суб'єктивними. Філософія ж завжди є продуктом особистої творчості [13, с. 35].

Відмінний від наукового характер філософії права з аналогічних по суті міркувань обстоюють і деякі прихильники розуміння філософії права як складової соціальної філософії. На їх думку, філософія права не є наукою, оскільки вона не має свого власного предмету, причому "не тому, що їй нічого вивчати, а тому що "наука вивчає світ, з якого попередньо видалений об'єкт, саме тому наукове знання є позаособистісним" [14, с. 6]. Філософія права ж, як і філософія культури, філософія релігії або філософія мови "не містить в собі знання про реальність, яка протистоїть людині, а розуміє цю реальність як стан духовного життя людини" [14, с. 7].

Інакше кажучи, філософія права відповідно до цього підходу на відміну від юридичної науки, не вивчає і не пояснює право як факт, як те що існує в реальності, а прагне до розуміння, світоглядного осмислення того, яким право повинно бути.

Розуміння ж завжди має особистісно-екзистенціальний характер, тобто передбачає включення того, що було до певного моменту зовнішнім, в систему своїх особистісних смислів, ціннісних координат і власного екзистенціального досвіду. Саме це відрізняє, на думку прихильників розглядуваного підходу,

філософське розуміння (зокрема й розуміння права) від наукового пізнання, яке має залишатися об'єктивно-неупередженим, нейтральним до особистісного фактору.

Тим часом, як підтверджують особливо останні десятиліття, сучасна наука не така вже й нейтральна. Її творять люди, що мають ті чи інші світоглядні установки, моральні якості, життєвий і пізнавальний досвід, пристрасті, інтереси тощо. В процесі наукової творчості постійно виникають суперечності між суворою

об'єктивністю науки і суб'єктивними особливостями людей, що її творять. Сучасна наука розвивається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, тісно стикається з політикою, ідеологією, психологією і мораллю суспільства. Вона все більше набуває соціальних, економічних, політичних функцій, що відзначають представники не тільки суспільних, а й природничих і технічних наук.

В умовах, коли зв'язок науки з названими соціальними факторами все більш посилюється, її розвиток не може відбуватися без їх врахування, тобто виключати ціннісний (аксіологічний) підхід. Не випадково в останні десятиліття під впливом досягнень науки в галузі термоядерного вибуху, молекулярної генетики, зокрема генної інженерії, медицини, хімії тощо істотно загострилася проблема соціального контролю з регулювання наукових досліджень, стримування їх деяких практичних застосувань у сферах, що зачіпають життєві інтереси сучасних і майбутніх поколінь, долю людства як біологічного виду. Для того щоб наука не "допомогла" йому створити реальні засоби не тільки для миттєвого самознищення (вони вже фактично створені), а й для поступового самозживання, вчені не можуть залишатися неупередженими шукачами істини, не замислюватися над, власне, гуманістичними проблемами наукової творчості. Історія переконливо засвідчила, що ідеал істини не можна ставити вище, ніж цінність людини [2, с. 21]. Тому виключати елементи розуміння (ціннісного підходу) з науки, навіть природничої, протиставляючи його поясненню, навряд чи є підстави.

Але якщо позаоціночне пізнання немислиме при дослідженні природних явищ, то тим більш воно неможливе в суспільних (гуманітарних) науках. Їх специфіка визначається насамперед самим об'єктом пізнання. На відміну від природничих наук, об'єкти пізнання яких не створюються людьми, соціальні об'єкти, навпаки, існують тільки завдяки людині – їх творцю і інтерпретатору. Тобто в самому об'єкті соціального пізнання з самого початку присутній його суб'єкт.

Якщо вчений-природознавець знаходиться поза досліджуваним об'єктом і дивиться на нього ззовні, то вчений-суспільствознавець сам включений в процеси, які досліджує, інакше кажучи, знаходиться в середині об'єкту, отже вивчає його не ззовні, а з середини. Тому в соціальному пізнанні "суб'єктивація" об'єкта, тобто привнесення в його ідеальний образ властивостей суб'єкта пізнання, його ціннісних установок, уявлень тощо, помітна, звичайно, значно більше, ніж у при-

родничо-науковому пізнанні. Особистісно-ціннісне ставлення до соціальної дійсності, що пізнається, є не просто специфічною рисою соціального пізнання, а його необхідною умовою. Гуманітарії не можуть констатувати загальнозначимих істин, оскільки вони в своїх дослідженнях опираються на відповідні норми, правила і достовірності, прийняті у тому співтоваристві, з яким вони себе ідентифікують. Звідси випливає, що в суспільних науках без розуміння соціальної дійсності будь-яке її дослідження взагалі неможливе. Воно ж формується під впливом різних факторів – соціально-політичної, національної, релігійної та іншої належності дослідника, виховання, досвіду, оточуючого наукового середовища тощо.

Яскраво виражену “суб’єктивацію” об’єктів у соціальному пізнанні не слід, звичайно, розуміти як суб’єктивізм. Вона зовсім не виключає об’єктивності відображення, “а являє собою тільки особливу форму об’єктивного відображення, специфічну для людини і людського суспільства – об’єктивність в суб’єктивній формі (емоцій, настроїв, прагнень, ідей), об’єктивність з суб’єктивними елементами, які також обумовлені об’єктивними властивостями природи і суспільства” [5, с. 42]. Ціннісні передумови визначають не розвиток і функціонування об’єкта дослідження, а лише характер і специфіку самого дослідження в суспільних науках [16, с. 12].

Чи може обмежуватись філософія загалом і філософія права, зокрема, виключно розумінням? Або іншими словами: чи можливе розуміння світу таким, яким він повинен бути (у тому числі права таким, яким воно має бути) без пізнання і пояснення того, що існує в реальності (зокрема права таким, яким воно є)? Залежно від відповіді на це питання можна, очевидно, робити висновок, чи є філософія взагалі і філософія права, зокрема, науками, чи вони являють собою винятково світоглядно-споглядаючі системи.

На мій погляд, наукове знання є необхідною ступінню до філософсько-правового розуміння. Останнє неминуче має бути пов’язаним з пізнанням існуючої реальності, тобто конкретних явищ, процесів і фактів. При осмисленні і конструюванні того, що має бути, філософія права не може відсторонюватися від цих реальностей. Без опори на них неможливе проникнення в глибинні пласти права, виключається переконлива аргументація відповідних положень і висновків щодо того, яким воно має бути, а філософія права перетворюється в абстрактні, умоглядні, а то

й зовсім спекулятивні, відірвані від реального життя конструкції.

Отже, ціннісний, аксіологічний підхід, іманентно притаманний філософії права, зовсім не заперечує можливості і необхідності наукового осмислення нею правових явищ, процесів і фактів. Більше того, саме ця властивість філософії права сприяє їх розгляду в різних аспектах і з різних позицій. Тим самим відбувається більш багатогранне, глибоке і повне осмислення правових феноменів. Головне ж полягає у тому, щоб на основі різних світоглядних позицій і точок зору виявити внутрішню сутність правових явищ і процесів, що й складає основне завдання філософії права.

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що онтологічна, гносеологічна і аксіологічна сторони в філософії права тісно зв’язані між собою, вони складають її цілісну структуру.

Разом з тим, не можна не помічати, що ціннісний, аксіологічний аспект у філософії права виражений більш яскраво порівняно з деякими іншими дисциплінами не тільки природничо-філософського, а й соціально-філософського спрямування – філософії науки, філософії культури, філософії мови та інших, що пояснюються особливостями самого її об’єкта – права як специфічного способу практично-духовного освоєння соціальної дійсності.

Ця специфіка полягає у тому, що право зорієнтоване не стільки на описування і пояснення соціального життя, скільки на його організацію, впорядкування. Правові норми “не описують, а приписують” – слушно зазначає німецький філософ права Райнольд Циппеліус. Отже пізнання, хоч і складає певний базис права, його найглибиннішу характеристику [8, с. 9], проте не вичерпує всієї його суті як специфічного способу світосприйняття. Пізнавальний момент в праві, його “інтелектуальна” цінність підпорядковані головній, регулятивній, а точніше, оціночно-імперативній функції (хоч у ряді випадків можуть мати й самостійне значення). Специфічна функція права полягає не в тому, щоб пояснювати закони і механізми соціального розвитку, озброювати людей науковими знаннями, а в тому, щоб регулювати суспільні відносини. Інакше кажучи, знання в праві важливі не самі по собі. Вони набувають значення лише будучи пропущеними через призму правових і моральних цінностей (аксіологічного підходу), тобто існують в перетвореному вигляді. Тому не слід абсолютизувати роль науки в правотворенні як це нерідко має місце у правознавчій літературі, коли право роз-

глядається виключно як форма існування теоретичного, наукового знання, що відрізняється від нього чисто лінгвістично-імперативним характером своїх приписів.

Насправді відносини між правом і наукою набагато складніші, про що свідчать, зокрема, нещухаючі дискусії навколо відомого вислову давньоримського юриста Ульпіана – “*jus est ars boni et aequi*”. У вітчизняній літературі цей вислів здебільшого перекладається з латинської мови як “право є мистецтвом добра і справедливості”. Однак виявляється, що латинське слово “*ars*” в силу своєї багатозначності нерідко перекладається як “наука”. Відповідно до такого перекладу ульпіанівський вислів звучатиме як “право є наукою про добре і справедливе”.

Відповіді на питання, що ж насправді являє собою право – науку чи мистецтво, до цього часу істотно розходяться. Одні вчені схильні бачити в праві мистецтво управляти людьми, забезпечувати в суспільстві панування певного порядку, мистецтво складати закони, їх тлумачити, застосовувати тощо. Другі, як вже зазначалося, отожднюють право з наукою (принаймні за змістом закладених в ньому знань). Треті відстоюють вірну, як видається, думку про те, що право поєднує в собі елементи і мистецтва, і науки.

“Коли звучить звичне питання – “що є право – наука чи мистецтво?”, – пише, наприклад, французький теоретик права Ж.-Л. Бержелль, – всі врешті-решт сходяться на тому, що це мистецтво, яке полягає в поліпшенні соціальних відносин шляхом формулювання справедливих правил і їх застосування в неупередженій манері; це мистецтво ще й тому, що право не обмежується простим утвердженням правил, їх тлумаченням і розв’язанням спірних ситуацій; завдання права полягає також у тому, щоб класифікувати юридичні факти, конструювати теорії, розробляти принципи. Але для того, щоб пояснити і задовольнити соціальні сподівання і відносини, право не може залишатися осторонь від інших суспільних дисциплін, від філософії, історії, соціології, економіки, антропології, політики” [3, с. 22].

Отже, концепція права не може бути тільки наукою, основою виключно на знанні, вона обов’язково має доповнюватись правовим розумінням. Саме поєднання в філософії права реальності та ідеальності, суцього і належного, теоретичних знань і практичних прийомів утвердження доброго і справедливого дає підстави розглядати її як науку.

Очевидно з цього виходять (хоч і не аргументують належним чином) прихильники четвертого

підходу до визначення статусу філософії права. Відповідно до цього підходу вона являє собою комплексну, суміжну науку (наукову і навчальну дисципліну), що перебуває на межі філософії і юриспруденції [17, с. 5, 16].

Підтримуючи позицію про міждисциплінарний статус філософії права, разом з тим слід зауважити, що констатація такого статусу ще не дає чіткої відповіді на питання про місце філософії права в системі суспільних наук, зокрема в системі філософії і юриспруденції. Адже міждисциплінарність комплексних, суміжних наук в літературі (як свідчать, зокрема, дискусії щодо статусу соціології права) трактується далеко не однозначно. Вони розглядаються, по-перше, як складові частини тієї науки, якій переважно зобов’язані своїм генетичним походженням; по-друге, як окремі галузі наукового знання, що займають проміжне місце між науками, на стику яких сформувались; по-третє, як відокремлені в самостійні наукові галузі складові частини одночасно двох (або й декількох) наук, на базі яких виникли; по-четверте, як єдині науки, природа яких має двоїтий характер, тобто які залишаються сферою тяжіння своїх “генетичних родичів” [10, с. 118-119; 11, с. 47; 15, с. 36-39].

Аналогічні трактування можливі також міждисциплінарного статусу філософії права. Вона може розглядатись як галузь наукових знань, що стоїть поза як філософією, так і правознавством, являючи собою принципово новий напрям в суспільствознавстві. Така точка зору висловлювалась, зокрема, В.М. Кудрявцевим і В.П. Казімірчуком щодо статусу соціології права [9, с. 3, 14]. Можливий також варіант трактування, коли філософія права “розмежується” на дві науки (наукові дисципліни) – “філософську філософію права” і “юридичну філософію права”, що має місце в тій же соціології права [12, с. 1-10; 15, с. 60-63], а інколи, хоч і не зовсім чітко, простежується також щодо філософії права [4, с. 186]. Нарешті, філософія права може трактуватись як єдина, хоч і “двоїста” за своєю природою, наука (наукова дисципліна), що живиться одночасно з двох різних джерел – філософії і юриспруденції [17, с. 18]. На користь останнього розуміння філософії права говорить не тільки не зовсім, можливо, усвідомлена позиція ВАК України, згідно з якою вчений ступінь з філософії права може присуджуватись як з філософських, так і з юридичних наук (незважаючи на те, що за номенклатурою наукових спеціальностей філософія права відноситься до юридичних наук під номером

12.00.01), а й інші, більш важливі, на мою думку, міркування.

В умовах бурхливого розвитку процесів інтеграції та диференціації наук, які, як свідчить історія науки, завжди проходили паралельно, відбувається все активніше взаємопроникнення наук. Воно обумовлене об'єктивними причинами: не лише внутрішньою логікою і тенденціями розвитку науки, а й потребами практики. Сучасна юридична практика ставить перед правознавством такі комплексні завдання, які не в змозі вирішити розрізнено будь-яка окрема галузь знань [7, с. 61-62]. Їх вирішення можливе лише при тісному співробітництві, взаємодії правознавства з іншими науками – природничими, технічними, суспільними. У зв'язку з цим говорити про повну автономність, а тим більше про якусь абсолютну “чистоту” юридичної науки, як і будь-якої галузі знань в сучасних умовах, не доводиться. Тим більше, на мою думку, втрачають сенс дискусії щодо дисциплінарного статусу комплексних, суміжних наук, які вже давно склалися або ж знаходяться в процесі становлення. Адже навряд чи хто нині наважиться поновлювати обговорення дисциплінарного статусу таких наук як судова медицина, судова психіатрія, правова статистика, криміналістика, кримінологія тощо, які відносяться до юридичних наук і водночас розглядаються як складові частини відповідно медичної, статистичної, психологічної та інших наук, на положення яких вони спираються [6, с. 5]. Ще більш схоластичними виглядали б, мабуть, спроби “поділити” на дві автономні галузі наукових знань – юридичну і неюридичну, приміром правову кібернетику чи правову біологію, які нині продовжують активно формуватись.

Наведені міркування, хоч і з певними застереженнями, викликаними переважно належністю до одного виду наук – суспільствознавства, на мою думку не слід ігнорувати також при визначенні статусу філософії права і соціології права.

Визнання їх “двоїстої” природи не тільки відповідає сучасним тенденціям розвитку науки в цілому і правознавства, філософії і соціології, зокрема, а й сприяє подоланню взаємної відчуженості, а часом навіть певної зневаги до досліджень один одного, з боку правознавців, філософів і соціологів, формуванню у них впевненості у тому, що лише їх спільними зусиллями можна створити найбільш повну, адекватну характеристику такого надзвичайно складного феномену як право.

Визнання двоїстої природи філософії права, звичайно, не означає, що тим самим знімаються

будь-які питання про розподіл праці між правознавцями і філософами при дослідженні ними філософсько-правової проблематики. Проте ці питання знаходяться не в площині розрізнення предметів філософсько-правових і юридико-філософських досліджень (як і будь-яка наука, філософія права має єдиний предмет, до визначення якого вдаватися тут не буду, оскільки це окрема тема), а в площині відмінностей підходів до таких досліджень і їх методів.

Якщо філософи розглядають право під кутом зору буття (дійсності) в цілому, в контексті моралі, людського духу тощо, залишаючись “на ґрунті філософії”, то відповідним пунктом філософського осмислення права правознавцями є не дійсність в цілому, а дійсність в тих межах, в яких існує право, тобто людське буття [1, с. 5].

Базуючись на вихідних філософських засадах, дослідники-правознавці при дослідженні філософсько-правової проблематики зовсім не “відмежовуються від практичних проблем своєї науки і не стають на позицію її неюридичного бачення”, як інколи вважається [17, с. 18], а навпаки, на відміну від філософів залишаються на “ґрунті права”. Філософсько-правові дослідження правознавців “виростають” безпосередньо з правового матеріалу, на фундаменті юридичного знання, у тому числі почерпнутого з юридичної практики.

Зрозуміло, що різку межу між цими підходами провести практично неможливо. Однак вони, на мій погляд, певною мірою можуть служити критерієм розрізнення філософсько-правових досліджень, проведених філософами і правознавцями (актуалізація цього питання викликана, зокрема, згадуваною позицією ВАК України).

Застосування згаданих підходів дозволяє істотно підвищити надійність філософсько-правових досліджень, сприяє верифікованості отриманих правознавцями і філософами результатів, а отже ефективності їх використання як в теорії, так і в юридичній практиці.

Список літератури

1. *Алексеев С.С.* Философия права. – М., 1998.
2. *Бандура О.О.* Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук. – К., 2003.
3. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права. – М., 2000.
4. *Гарник А.В.* Проблема дисциплінарного статусу філософії права // Философия и соци-

ология в контексте современной культуры. – Днепропетровск, 1998.

5. *Живкови Л.* Теория социального отражения. – М., 1969.

6. Загальна теорія держави і права / За ред. проф. *Цвіка*. – Харків, 2002.

7. *Керимов Д.А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М., 2001.

8. *Козловський А.А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці, 1999.

9. *Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П.* Современная социология права. – М., 1995.

10. *Кульчар К.* Основы социологии права. М., 1981.

11. *Тадевосян Э.В.* Социология права и её место в системе наук о праве // Государство и право. – 1998. – № 1.

12. *Лапаева В.В.* Социология права. И., 2000.

13. *Малахов В.П.* Философия права. – М., 2002.

14. *Пермяков Ю.Е.* Лекции по философии права. Учебное пособие. Самара, 1995.

15. *Савчук С.В.* Юридична соціологія. – Чернівці, 2003

16. Социальная философия / Под ред. проф. *В.Н. Лавриненко*. – М., 1995.

17. Філософія права. Навчальний посібник / За ред. проф. *О.Г. Данільяна*. – К., 2002.

Н. И. Козюбра

МЕСТО ФИЛОСОФИИ ПРАВА В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ (К ВОПРОСУ О ДИСЦИПЛИНАРНОМ СТАТУСЕ ФИЛОСОФИИ ПРАВА)

В статье на основе критического анализа существующих подходов предпринимается попытка определить место философии права в системе обществоведения и ее статус.

Автор обосновывает научный, а не только мировоззренчески-ценностный характер философии права, приводит дополнительные аргументы в пользу ее «двойственной» природы, которая по его мнению, не только отвечает современным тенденциям развития науки в целом, правоведения и философии, в частности, но и содействует преодолению известной отчужденности между правоведами и философами, занимающимися исследованиями философско-правовой проблематики.

М. I. Kozubra

PHILOSOPHY OF LAW'S STAND IN SOCIAL SCIENCES (ON ISSUE OF THE DISCIPLINARY STATUS OF PHILOSOPHY OF LAW)

The article, based on a critical analysis of the existing approaches, presents an attempt to define a stand of philosophy of law in system of social sciences, and its status. The author substantiates not only a world-viewing and value-oriented character of philosophy of law, but also a scientific one, presents additional arguments for considering it as having a "dual" nature, which, in his opinion, not only responds to the modern tendencies of advancement of science as a whole, jurisprudence and philosophy, but also is instrumental in overcoming the known estrangement between jurists and philosophers engaging in research of philosophical-legal problematic.